

behandelt. Dat geldt ook voor een reeks korte bijdragen met 'Delftse herinneringen', opgetekend door Heen Montijn. Een viertal hoofdstukken van de hand van (oud)leden behandelt thema's als het leven van de corpsstudent, de mores en tradities en de betekenis van het corps voor oudleden.

Van de historische artikelen hebben die van Henssen, Vis en Hendriksen een beschrijvend karakter. Bij het eerstgenoemde, dat een overzicht wil geven, is dat begrijpelijk. Bij de twee andere was meer analyse mogelijk geweest, zeker in het geval van Vis, die een wat fragmentarische beschrijving geeft van de wijze waarop het corps zich aan de buitenwereld presenteerde, maar aan de beeldvorming óver het corps nauwelijks toekomt. Maar de beide artikelen van Caljé zijn uitstekend en leveren verrassende conclusies op. Zijn eerste bijdrage, gebaseerd op analyses van drie cohorten Delftse studenten uit de negentiende eeuw (1847, 1871 en 1898) corrigeert een onder universiteits- en wetenschapshistorici wijdverbreide misvatting, namelijk dat de studenten van de Koninklijke Akademie (1842-1864), de voorloper van de polytechnische school, gemiddeld uit een lagere sociale klasse voortkwamen dan de studenten aan de universiteiten. Menige door eerdere historici op grond van een vermeend standsverschil gemaakte gevolgtrekking zal moeten worden bijgesteld. Verder laat Caljé zien dat de Delftse studenten in de negentiende eeuw voorbestemd waren ambtenaar te worden. Het bedrijfsleven kwam pas eind van de eeuw in beeld. In zijn tweede bijdrage toont hij aan dat de tendens richting bedrijfsleven zich in onze eeuw heeft voortgezet. In tijd hiermee gelijkopgaand werd het corps steeds meer een elitair instituut. Tot eind negentiende eeuw trok het nagenoeg alle studenten, daarna meer exclusief studenten uit de hogere milieus. Caljé vermoedt dat deze tendens nog steeds bestaat: het corps lijkt, dwars tegen de democratisering in, meer en meer een vereniging van studenten uit corporale en academische milieus te worden.

Van de overige artikelen geven vooral de interviews die Montijn afnam een aardig beeld hoe corpsleden hun studententijd beleefd hebben en wat de betekenis van het corps voor hun loopbaan is geweest. De bijdragen van leden en oudleden doen dat ook, maar de toon is hier anders omdat de auteurs in eerste instantie de eigen gemeente als publiek voor ogen hebben. Insiders zullen er wel veel plezier aan beleven, de buitenstaander voelt regelmatig dát hij dat is. Frijhoff merkt in zijn voorwoord op dat de senaatscommissie moed heeft getoond door buitenstaanders in de geschiedschrijving te betrekken. Men loopt dan immers het risico dat er 'onverwachte, zoniet ongewenste smurrie' boven komt drijven. Het journalistencollectief dat de relatie tussen het corps en de bevolking schetst, laat het sociale gezicht van het corps zien, maar trekt ook af en toe de beerput open. Hier, en ook in sommige andere bijdragen, kan de corphater ruimschoots de bevestiging van zijn 'vooroordelen' over de vereniging vinden. Hoezeer men ook zijn best doet het imago te verbeteren, voor een subcultuur van corporale *diehards* blijven drinkemanslol, 'fysieke' omgangsvormen en gebral tegen 'gleuven' blijkbaar een wezenlijk onderdeel van de corporale identiteit.

Maar Frijhoff heeft gelijk, de grotere openheid is positief en het is te hopen dat de andere corpora het Delftse voorbeeld van wetenschappelijke geschiedschrijving zullen volgen. Ze kunnen zich laten aansporen door de gedachte dat het nog beter kan.

Bert Theunissen

M. A. Beukenholdt-ter Mors, *Barrières voor meisjesonderwijs. Besluitvorming ten aanzien van voortgezet onderwijs aan meisjes in Den Haag en Rotterdam van 1850 tot 1920* (Dissertatie Rotterdam 1998; Delft: Eburon, 1998, 227 blz., ISBN 90 5166 635 7).

Hoewel de *Werdegang* van meisjes door het Nederlandse voortgezet onderwijs de afgelopen

decennia aardig in kaart is gebracht (zie bijvoorbeeld Van Essens *Opvoeden met een dubbel doel* (1990) en *Haar verstand dienstbaar aan het hart* van M. Pouwelse (1993)), voegt het proefschrift van Beukenholdt-Ter Mors daar toch nog het nodige aan toe. Om te beginnen behandelt zij ook schooltypes die tot nu toe wat stiefmoederlijk bedeed zijn, namelijk het lager beroepsonderwijs voor meisjes en de scholen voor uitgebreid lager onderwijs (ULO). Vooral het hoofdstuk over het ULO — nog steeds een blinde vlek in de Nederlandse onderwijs-geschiedenis, en bepaald niet alleen waar het de meisjesleerlingen betreft — levert interessante nieuwe gegevens op. Zo blijkt er bijvoorbeeld uit dat de bezwaren tegen coëducatie in de puberleeftijd standsgebonden waren. Haagse jongens en meisjes uit de kleine middenstand konden rustig samen naar de ULO, terwijl dat voor hun leeftijdsgenoten uit hogere milieus ongepast heette.

In de tweede plaats nuanceert het boek het bestaande, vooral op landelijke ontwikkelingen gebaseerde beeld omdat het zich uitsluitend richt op de gang van zaken in twee grote Zuid-Hollandse steden en die met elkaar vergelijkt. De gemeentelijke autonomie blijkt tot tamelijk grote regionale verschillen te hebben geleid. Rotterdamse meisjes waren in het algemeen veel beter uit dan hun Haagse seksegenoten. Speciale meisjesscholen kwamen er eerder tot stand en ook de besluitvorming verliep sneller en soepeler. Bovendien kregen zij er eerder toegang tot de jongensscholen voor voortgezet onderwijs. In landelijk perspectief daarentegen kan ook aan Rotterdam bepaald geen voortrekkersfunctie worden toegedicht. Terwijl bijvoorbeeld provinciestadjes, het Noord-Nederlandse Hoogezand voorop, meisjes al vanaf 1871 toelieten op de jongens-HBS, moesten hun Rotterdamse zusters daar tot 1892 op wachten.

Tenslotte hanteert de bestuurskundige Beukenholdt-Ter Mors een perspectief waarmee het fenomeen meisjesonderwijs nog niet eerder is bekeken, namelijk dat van de gemeentelijke politieke besluitvorming. Haar centrale vraag is, welke 'maatschappelijke determinanten' — demografische verschuivingen, ontwikkelingen in wetenschap en techniek, levens- en wereld-beschouwelijke visies, financieel-economische en sociale factoren, het politieke systeem — de totstandkoming van gemeentelijk beleid hebben beïnvloed. De antwoorden ontleent ze grotendeels aan een analyse van de Verslagen van B&W en de Handelingen van de beide gemeenteraden. Daaruit komt ze tot de — niet verrassende — conclusie dat de besluitvorming in positieve zin is beïnvloed door de modernisering, waardoor de behoefte aan betere scholing toenam. Negatieve effecten schrijft ze vooral toe aan wereldbeschouwelijke visies. Zowel conservatieven als liberalen hadden bezwaren tegen de oprichting van gemeentelijke scholen voor meisjes, de eersten vanwege hun traditionele opvattingen over 'geleerde' vrouwen, de laatsten omdat ze een terughoudende overheidspolitiek voorstonden. Verrassender is, dat demografische ontwikkelingen volgens de auteur nauwelijks een rol hebben gespeeld. Terwijl de bevolking van beide steden tussen 1850 en 1920 zo ongeveer vervijfvoudigde, bleef het aanbod van meisjesonderwijs daar ver bij achter.

Is het boek historiografisch gezien dus waardevol, op de inhoud kan veel worden afgedongen. Het antwoord op de vraagstelling bijvoorbeeld valt er moeilijk uit te destilleren. Dat komt doordat de auteur — naar goed sociaal-wetenschappelijk gebruik — haar onderzoeksmateriaal analyseert aan de hand van een model. Helaas heeft zij gekozen voor een politicologisch model dat niet aansluit bij de vraagstelling. Terwijl die gericht is op het vinden van maatschappelijke determinanten, is het model erop gemaakt om fasen in het beleidsproces en barrières voor de voortgang ervan te analyseren. Als gevolg van die verkeerde keuze gaan vraagstelling en model in het boek elk een eigen leven leiden. De beleidsdiscussies worden geanalyseerd aan de hand van het model, de determinanten verdwijnen intussen achter de coulissen en komen pas in het concluderende hoofdstuk opnieuw aan de orde. Maar dan is de lezer het spoor inmiddels allang bijster.

Een tweede bezwaar betreft de onproblematische manier waarop de auteur zich tot het verleden verhoudt. Zo wordt de negentiende eeuw gekenschetst 'als de eeuw van de kleinburgerlijkheid, die zich kenmerkt door weinig vooruitstrevende opvattingen. De kerk en de kerkelijke autoriteiten houden deze mentaliteit in stand' (199). De schoolstrijd, tussen 1850 en 1920 toch het belangrijkste conflictpunt in onderwijsland, komt niet aan de orde. En de vraag waarom meisjes in Rotterdam beter uit waren dan in Den Haag, levert uiteindelijk alleen maar een stereotype antwoord op: Rotterdam was een doortastende werkstad, Den Haag een behoudende ambtenarengemeente.

Jammer is het slotsote, dat de auteur heeft nagelaten haar onderwerp door een genderlens te bekijken. Het boek staat weliswaar bol van de misogyne uitlatingen door Haagse en Rotterdamse autoriteiten, maar die zijn na enkele decennia vrouwengeschiedenis bepaald geen nieuws meer. Beukenholdt-Ter Mors had verder moeten gaan dan dat, zich bijvoorbeeld bij alle determinanten moeten afvragen in hoeverre betekenissen van gender erin meespeelden. Het ontbreken van een expliciet genderperspectief reduceert de inhoud van het boek al met al tot 'meer van hetzelfde'.

Mineke van Essen

J. de Maeyer, L. van Molle, K. Maes, ed., *Joris Helleputte. Architect en politicus 1852-1925*, I, *Biografie*, II, *Oeuvrecatalogus* (Reeks KADOC-Artes I; Leuven: Universitaire pers, KADOC, 1998, 296 en 288 blz., ISBN 90 6186 863 7).

De loopbaan van de Vlaming Joris Helleputte (1852-1925) was vol afwisseling. Hij was architect, katholiek politicus, Leuvens professor in de bouwkunst en (mede)oprichter en leider van tal van corporaties in België. Over hem is een in twee delen uitgegeven boek verschenen. Het eerste deel is een vlot geschreven en rijk geïllustreerde biografie, het tweede een catalogus van de door hem ontworpen gebouwen. In de catalogus zijn de gebouwen alfabetisch per plaats beschreven en op royale wijze afgebeeld. Hoewel op deze beschrijvingen weinig valt af te dingen, is het eerste biografische deel het belangrijkste. Hierin staan per hoofdstuk de (beroeps)activiteiten van Helleputte centraal, waarbij zoveel mogelijk de chronologie is aangehouden. Hoewel het deel door meerdere auteurs (zowel historici als kunsthistorici) is geschreven, merk je dat als lezer nauwelijks en dat is de verdienste van de redacteurs.

Het boek is de eerste biografie waarin Helleputtes loopbaan in de bouwkunst, zijn maatschappelijke betrokkenheid en zijn politieke carrière integraal worden belicht. Op het eerste gezicht — vanuit de optiek van de late twintigste eeuw — hebben zijn bezigheden weinig met elkaar gemeen. De grote waarde van het onderzoek is dat een duidelijk verband wordt aange-toond: elk initiatief had tot doel de greep van de kerk op de samenleving te versterken.

Helleputte koos in 1868 voor een opleiding tot ingenieur aan de rijksuniversiteit in Gent, zijn geboortestad. De rijksuniversiteiten in Gent en Luik hadden een monopoliepositie wat de opleiding van overheidsingenieurs betreft. In katholieke kringen bestond echter behoefte aan eigen bouwkundigen die in de behoeften van de moderne samenleving zouden voorzien met behoud van christelijke waarden. Helleputte, die zich tijdens zijn studie als een geëngageerd katholiek ontpopte, werd in 1873 direct na zijn afstuderen docent (later hoogleraar) aan de ingenieursopleiding van de katholieke universiteit in Leuven.

Helleputte was uiteindelijk niet als civiel-ingenieur maar als architect actief; ook in zijn Leuvense lessen lag de nadruk op de bouwkunst. Hij opteerde in zijn ontwerpen voor de goti-